

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10809318>

YEVROPADA AUDITORLIK FAOLIYATINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ISTIQBOLLARI

Rahmatova Munisa Abduqahhorovna

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada auditorlik xizmatlariga bo'lgan ehtiyoj korxonani boshqarishda bevosita ishtirok etuvchi, uning faoliyatiga mablag' kirituvchi shaxslarning, shuningdek, davlatning korxonada faoliyati natijalari to'g'risidagi ma'lumotlarning iste'molchisi sifatidagi manfaatlarini izolyatsiya qilish bilan bog'liq holda paydo bo'lishi xususida so'z yuritiladi. Shuningdek, to'g'ri ma'lumotlarning mavjudligi kapital bozori faoliyati samaradorligini oshirishga imkon beradi va iqtisodiy qarorlar qabul qilish oqibatlarini baholash va bashorat qilish imkonini berishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: auditorlik faoliyat, bank, kredit, ustama, foiz, mijoz, bozor.

АННОТАЦИЯ

В статье необходимость аудиторских услуг появляется в связи с выделением интересов лиц, непосредственно участвующих в управлении предприятием, осуществляющих инвестиции в его деятельность, а также государства как потребителя информации о результаты деятельности предприятия. Идут разговоры о его существовании. Также проанализировано, что наличие корректной информации позволяет повысить эффективность деятельности рынка капитала и позволяет оценивать и прогнозировать последствия принятия экономических решений.

Ключевые слова: аудиторская деятельность, банк, кредит, процент, процент, клиент, рынок.

ABSTRACT

In the article, the need for audit services appears in connection with the isolation of the interests of the persons who directly participate in the management of the enterprise, who invest in its activities, as well as the state as a consumer of information about the results of the enterprise's activities. There is talk about its existence. It is also analyzed that the availability of correct information allows to increase the efficiency of capital market activity and allows to evaluate and predict the consequences of economic decision-making.

Key words: *audit activity, bank, credit, interest, interest, customer, market.*

KIRISH

Miloddan avvalgi V asrda Afinada davlatning barcha daromad va xarajatlari auditorlarni o'z ichiga olgan xalq yig'inining moliya tizimi tomonidan nazorat qilingan. Rim Respublikasida davlat moliyasi Senat tomonidan nazorat qilingan, auditorlar esa xazinachi nazorati ostida davlat byudjetini tekshirishgan. Rimliklar soliq yig'ish uchun mas'ul bo'lgan mansabdor shaxslar o'rtasida tekshirish va o'zaro tekshirishning murakkab tizimini ishlab chiqdilar.

Birinchi bosqich - tekshirishning ko'rinishi. Yana taxminan miloddan avvalgi 4000-yil. Yaqin Sharqning qadimiy sivilizatsiyalari faol ravishda davlatlar yaratdi va iqtisodiy faoliyatni yo'lga qo'ydi. Ularning daromadlari va xarajatlarini hisobga olish uchun ular hisobotlarni tayyorlashlari kerak edi. Natijada, bu tayyorlangan hisobotlarning auditini tashkil etish zarurligiga olib keldi, uning asosiy maqsadi xatolarni kamaytirish edi.

Iqtisodiy faoliyatning yanada rivojlanishi bilan bu faoliyatni tekshirish rivojlandi va rivojlandi va eramizning 1-asrida moliya ustidan nazoratni kuratorlar amalga oshirdi va ular bilan birgalikda davlat oqimi ustidan nazoratni ta'minlaydigan prokurorlar va kvestorlar - mansabdor shaxslar harakat qildilar. daromadlar va moliyaviy va sud ishlariga mas'uldirlar. Bu evolutsiya davri 1500 atrofida tugadi. Bu vaqtda umumiy iqtisodiy vaziyatda burilish yuz berdi. Buning sabablaridan biri Amerikaning kashf

etilishi edi. Yana bir sabab: 1494-yil haqli ravishda ikki tomonlama kirish ta'limotining asos solingan sanasi hisoblanadi (Luka Pacioli Venetsiyada "Hisoblar va yozuvlar to'g'risida" risolasini nashr etgan).

Ikkinchi bosqich - tekshirishni ishlab chiqish. Tekshiruv evolyutsiyasining bu bosqichi 1500-yildan 1830-yilgacha (1860) davom etdi. Hozirgi vaqtda bunday nazoratning maqsadi va usullari o'zgartirilmagan va xatolarni aniqlash va soliq to'lovlari uchun mas'ul shaxslarning halolligini tekshirishdan iborat edi. Shuningdek, bu vaqtda moliyaviy hisobotlarni mustaqil tekshirishning ahamiyati sezilarli darajada oshdi, chunki korxonalar egalari o'rtasida menejerlar va investorlarga bo'linish mavjud edi. Aksiyadorlar nafaqat kapital xavfsizligi kafolatiga muhtoj edilar, balki dividendlarni ham oldilar. Auditorlik tekshiruvidan o'tgan moliyaviy hisobotning to'g'riligi va obyektivligi va korxonaning yaqin kelajakda o'z faoliyatini davom ettirish ehtimoli to'g'risida faqat auditor fikr bildirishi mumkin. Ichki nazorat tizimiga ega bo'lish zarurati va ahamiyati haqida tushuncha mavjud. Bu davr 1862-yilda Buyuk Britaniyada "Majburiy audit to'g'risida" gi qonun qabul qilinganda tugaydi, unga ko'ra aksiyadorlik jamiyatlari ma'muriyati yiliga kamida bir marta kompaniya rahbariyatining manfaatlarga mos kelishini tekshirish uchun maxsus o'qitilgan shaxsni taklif qilish majburiyatini oladi. Egalarining bunday qonunni yaratish zarurati korxonalarning bankrotlik holatlari va ma'muriyatning insofsizligi tufayli yuzaga keldi. Aksiyadorlar rahbariyat tomonidan hech qanday firibgarlik yo'qligiga va moliyaviy hisobot ishonchli ekanligiga ishonch hosil qilishni xohlashdi. Shunday qilib, zamonaviy ma'noda audit 1862-yilda paydo bo'lgan deb ishoniladi.

Uchinchi bosqich - auditning zamonaviy tushunchasida. Audit evolyutsiyasining bu bosqichi 1862-yildan 1905-yilgacha davom etdi. Bu davr yuqori iqtisodiy o'sish bilan ajralib turdi. Juda yirik bitimlar muqarrar ravishda korporatsiyalar tashkil etilishiga olib keldi. Bu davr konsolidatsiyalangan balansning paydo bo'lishi bilan ham ajralib turdi (1904).

Bularning barchasi auditorlik institutining roli va ahamiyatini oshirdi. Ichki nazorat zarurligi e'tirof etildi. Ammo unga xatolarni tekshirish va aniqlashda emas,

balki yagona standart buxgalteriya tizimini yaratishda ishtirok etuvchi organning roli berildi. Asosiy e'tibor pul oqimlarini nazorat qilish tizimiga qaratildi. Buxgalteriya hisobi tizimi va tashkiliy tuzilmani mustahkamlash yo'nalishida sezilarli o'zgarishlar ro'y berganligi sababli, auditorlar allaqachon namuna olish usullaridan foydalanishlari mumkin edi. Sinov faqat XIX asrning so'nggi o'n yilliklarida qo'llanila boshlandi. Tez o'sib borayotgan ishlab chiqarish sharoitida auditor endi yirik korporatsiyaning har bir bitimini tekshira olmadi. 1905-yilgacha sinov doirasini cheklovchi omil buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimlaridagi o'zgarishlar va yangiliklar edi. Hozirgi vaqtda auditning maqsadi har xil turdagi qasddan xatolarni aniqlashdir. Tarixan auditni rivojlantirishning asosiy markazlari Buyuk Britaniya va AQSh edi. XX asrning birinchi o'n yilligida Amerika auditi mustaqil ravishda rivojlana boshladi, chunki amerikalik tadbirkorlar ingliz auditining maqsadlari va yondashuvlarini o'z biznesining xususiyatlariga qo'llash mumkin emasligini tan oldilar.

TAHLIL VA MULOHAZALAR NATIJALARI

Dastlab, audit tasdiqlovchi bo'lgan, ya'ni uning maqsadi pul operatsiyalarini qayd etish va bu operatsiyalarni moliyaviy hisobotda to'g'ri guruhlashni tasdiqlovchi hujjatlarni tekshirish edi. Vaqt o'tishi bilan auditning maqsadi o'zgardi va rivojlandi, tashkilotlarda ichki nazorat tizimiga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Auditorlar konsalting faoliyati bilan ham shug'ullana boshladilar, bu ko'p hollarda bevosita auditga qaraganda ko'proq vaqt talab qiladi. Bundan xulosa qilish mumkinki, audit tizimga yo'naltirilgan.

Bu davrning yana bir xarakterli xususiyati boshqaruv auditining yaratilishi edi. Rusning 1932-yilda Londonda nashr etilgan "Boshqaruv auditi" kitobi boshqaruv auditiga oid birinchi nashr edi.

To'rtinchi bosqich - auditorlik riski va audit bilan bog'liq xizmatlarning paydo bo'lishi. Audit evolutsiyasining ushbu bosqichi buxgalteriya hisobining murakkablashishi va ma'lum vaqt oralig'ida tekshirilishi kerak bo'lgan ma'lumotlar hajmining oshishi bilan bog'liq. Bu muqarrar ravishda tasodifiy tekshirishlardan foydalanish zaruriyatiga olib keldi, natijada auditorlik xatosi xavfini majburiy qabul

qilish uchun asos bo'ldi. Namuna olish metodologiyasi turli omillarga asoslanib tuzilgan, ulardan biri auditorning professional tajribasi edi.

Vaqt o'tishi bilan auditorlik faoliyati rivojlanishda davom etdi va moliyaviy hisobotlar auditi, moliyaviy tahlil va konsalting kabi boshqa xizmatlarni ko'rsatishni o'z ichiga boshladi. Bundan tashqari, agar uning rivojlanishining boshida audit individual professional auditorlar tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa, keyinchalik ixtisoslashgan firmalar, o'nlab ishchilari bo'lgan kichik firmalardan tortib, bir necha ming kishilik transmilliy gigantlargacha shakllana boshladi.

1940-yillarning oxirigacha audit asosan hujjatlarni ko'rib chiqish, pul muomalalarini qayd etishni tasdiqlash va moliyaviy hisobotlarda bu operatsiyalarni to'g'ri guruhlashdan iborat edi. Bu tasdiqlovchi audit edi.

1949-yildan keyin mustaqil auditorlar ichki nazorat masalalariga ko'proq e'tibor berishni boshladilar, chunki samarali ichki nazorat tizimi bilan xatolar ehtimoli ahamiyatsiz va moliyaviy ma'lumotlar yetarli darajada to'liq va aniq bo'ladi. Auditorlik firmalari to'g'ridan-to'g'ri auditga qaraganda ko'proq konsalting faoliyati bilan shug'ullana boshladilar. Bu tizimga yo'naltirilgan audit.

1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlarida Ichki Auditorlar instituti axloq kodeksini, auditorni sertifikatlash dasturini va dastlabki 30 ta standartni ishlab chiqdi. Sertifikatlangan ichki auditor deb nomlanish huquqi uchun birinchi imtihon 1974-yilda AQShda o'tkazilgan.

Shuningdek, ushbu davrda korxonalar faoliyati samaradorligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan konsalting nazariyasi paydo bo'ldi. 1983-yil nashrida M.Scherer va D.Kent audit vazifalarini hisobotni tasdiqlash, uning etarililigini tahlil qilish va ichki nazorat samaradorligini aniqlash uchun emas, balki korxonaning o'zi samaradorligini tahlil qilish uchun qisqartiradi. Korxonaning samaradorligi uning xodimlari va birinchi navbatda ma'muriyatning samaradorligi bilan belgilanadi va audit deganda yollangan ma'muriyat ishining sifati bo'yicha egalarga maslahat berish shakllaridan biri tushuniladi. Buning sababi shundaki, auditor bu holda birovning mulkini qo'riqchi sifatida emas, balki nazoratchi sifatida emas, balki mulkdorlar va boshqaruvchilarning

yordamchisi sifatida ishlaydi. Mulkdorlar va rahbariyat o'rtasida hech qanday ziddiyat yo'qligi taxmin qilinadi va auditor ikkala tomonning kelishuviga erishishga yordam beradi.

Rossiyada audit evolyutsiyasining birinchi bosqichi uning paydo bo'lishidir. Misol tariqasida Polshadan foydalangan holda, 1716-yilda Pyotr I buyrug'i bilan auditorlar joriy etilgan, armiyada ular mulkiy nizolarni tekshirgan. Harbiy nizomlarda va unvonlar jadvalida auditor unvoni harbiy unvonlarga tenglashtirildi va Rossiyaning eng yuqori auditorlik harbiy sudlarini ifodalaydi. O'zining tabiatiga ko'ra, auditorning pozitsiyasi G'arbiy Evropadagi shunga o'xshash pozitsiyadan farq qiladi, chunki Rossiyada auditorlar o'z faoliyatida kotib, kotiba va prokuror vazifalarini birlashtirgan yuristlar edi. Shuning uchun bu lavozimlarga oliy ma'lumotli amaldorlar saylandi. 1867-yilda harbiy-sud islohotining kiritilishi bilan armiyada auditorlik lavozimi bekor qilindi. Shunday qilib, auditorlik faoliyatining evolutsiyasi natijasida 1990-yilda SSSR audit bozorida eng yirik qit'alararo auditorlik firmasi paydo bo'ldi. Bozorga xos bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari, kooperativlar, boshqa xo'jalik tuzilmalarining qo'shma korxonalari hamda auditorlik firmalarining paydo bo'lishi normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishni taqozo etdi.

Shunday qilib, auditning rivojlanishida vaqtinchalik qoidalar muhim rol o'ynadi. Biroq, keyinchalik auditorlik xizmatlari bozoridagi mavjud sharoitlarni to'liq aks ettirmadi va bir qator muhim pozitsiyalarda real hayotdan orqada qoldi. Audit faoliyatini qonunchilik bilan ta'minlashni takomillashtirish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Лаврушин, О.И. Банковское дело / О. И Лаврушин. – М.: Кно- рус, 2018
2. Поляк, Г.Б. Финансы / Г.Б. Поляк. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017
3. Левитан, В.Г. Деньги, кредит, банки: учеб. пособие. Ч. 1 /
4. В.Г. Левитан, Я.С. Мязова. – Самара: Изд-во СГАУ, 2015
5. Левитан, В.Г. Деньги, кредит, банки: учеб. пособие. Ч. 2 /
6. В.Г. Левитан, Я.С. Мязова. – Самара: Изд-во Самарского уни-
7. верситета, 2018